



# מה נשתנה ומה נשְׁנָה?

## על פסח, קושיות והקריאה לאחריות חברתית

### מבוא



חג הפסח הוא אחד החגים המוכרים, שמקפידים לחגוג ולשמר את מנהגיו כמעט בכל בית בישראל, וגם בעולם היהודי. הוא עשיר במנהגים ובסמלים, חוגגים אותו באופן משפחתי או קהילתי, הוא חגיגה של יציאה לחופשי ושל הפיכתנו לעם, והוא משמר מסרים של חירות, אחווה וערבות, שמנחים אותנו עד היום.

ליל-הסדר, שהוא לב ליבו של החג, הוא אירוע משפחתי, אך מעבר לכך, זהו מעמד חינוכי מכונן: ההגדה כולה היא הזמנה לשיחה בין-דורית. המבנה של ההגדה מבוסס על שאלות ותשובות. המנהגים נועדו לעורר סקרנות ולהזמין דיון, והמשימה המרכזית היא לספר ולהקשיב מעמדה של מעורבות, הזדהות ונכונות לתקן.

"בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" – המשימה המתמשכת של חג הפסח היא לשמר את הערנות לראות ולשאול, לזכור ולספר. פיתוח הרגישות ותשומת הלב למי שעדיין חווה עבדות או מצוקה: לחלש, למושתקת, לבודד ולזרה – ולשאול לא רק מה נשתנה אלא גם מה נשְׁנָה?

השיעור מחולק לארבעה פרקים, לפי שמות החג, כשכל פרק עוסק בהיבט אחר של החג:

פרק חג הפסח – סיפור החג המקראי ובמרכזו יציאת-מצרים.



פרק חג האביב – היבטים של טבע, חקלאות, קשר לארץ ישראל, חלוציות והתחדשות.



פרק חג החירות – ערכים חברתיים שונים הקשורים לחג, ערכי יסוד ובראשם ערך החירות.



פרק חג המצות – ליל הסדר, סמלי החג ומנהגי קהילות ועדות.



מערך השיעור מיועד לכיתות ט' ולכיתות י', ומבקש לאפשר הרחבה וגיוון לאורך זמן. כל פרק כולל לימוד מקורות, דיון והפעלה.

יש בשיעור דגש על מיומנויות של שאילת שאלות: ניסוח שאלות, למידה בחברותא, התמודדות עם שאלות פתוחות, ושימוש בשאלות לחידוד עמדה ביקורתית. המסר החינוכי המרכזי הוא שהצבת שאלות על המציאות נעשית מעמדה אחראית ומעורבת כשלב בדרך לפעולה. באמצעות התייחסות נרחבת למנהגים משפחתיים, למוסיקה ולתרבות ישראלית, ביקשנו לאפשר ראייה ביקורתית מתוך מעורבות, הזדהות ואופטימיות. חג הפסח מאפשר לשאול, אבל גם מעודד לספר, לשתף, ולחלוק. וכל המרבה – הרי זה משובח.



השנה נחגוג את חג הפסח בצל מלחמה קשה. ניתן להתייחס לאתגרי השעה בכל אחד מן הפרקים בשיעור, אך כדאי וחשוב לכוון את השיעור בהתאם למצב בכיתה (נפגעי ונפגעות הטבח, משפחות חטופים, משפחות שכולות וכדומה).



- **פרק חג הפסח ממוקד בשאלות העולות מן הדור שנכנס לארץ.** זהו הדור שחווה את יציאת מצרים בעצמו או שמע עליה מכלי ראשון, מפי הוריו. אם נתבונן על המלחמה הנוכחית כשלב עבדות מצרים של העת הזו - נשאל: אילו שאלות נרצה לשאול בתום הקרבות? מה נכון לשאול כבר עכשיו (כשאנחנו עדיין בתוך האירוע)? מתי שאלה מקדמת ומתי היא קנטרנית ומחלישה?
- **פרק חג האביב עוסק באפשרות לשינוי ואף למרד, אבל גם בעובדה שישנם זמנים שבהם מתרחשים שינויים שאינם נראים לעין.** את הפריחה וההתחדשות, בעקבות אותם תהליכים סמויים, ניתן יהיה לראות רק אם נהיה סבלניים וקשובים. בהנחה שבעת מלחמה מתחוללים שינויים מתחת לפני השטח - נשאל: מהי תמונת האביב שאנו שואפים אליה? איזה שינוי נרצה לראות בתוכנו וסביבנו?
- **פרק חג החירות מתמקד במי שאינם יודעים לשאול.** נשים לב במיוחד לקולות המושתקים בעת מלחמה. נשאל: למי אין קול? את מי אנחנו עלולים/ות לשכוח בהמשך? איך נעשה מקום לכולם/ן סביב השולחן?
- **פרק חג המצות עוסק במתח בין סדר קבוע ומוכר, לבין האפשרות לחדש מנהגים, או להעניק משמעויות חדשות למסורות ישנות.** נשאל: מה ניתן לקחת מליל הסדר וליישם במציאות של העת הזו? איך נדע "לטעום" את המרור של המלחמה, אבל לא לשכוח גם את מצת החירות? מה יעזור לנו "לבלוע" את הקושי ולצאת לפעולה? כיצד הדור הצעיר שיושב בכיתה יכול להיות "חרוסת" (טיט מחבר שמוסיף טעם מתוק)?

## מטרות השיעור



- 1 התנסות ושכלול מיומנויות של שאילת שאלות וניסוחן
- 2 פיתוח רגישות לפרטים ותשומת לב גם לשגרתו והמוכר
- 3 העמקת רגש האחרייות והמעורבות כלפי החברה הישראלית והאתגרים המיוחדים לה
- 4 "מהלכה למעשה" - התנסות בלימוד שבא לידי ביטוי בפעילות בקהילה

## ציוד דרוש



- אמצעי הקרנה ושמע
- דפי מקורות (נספחים)
- ספר תנ"ך



## א. תרגיל פתיחה - שאלות על פסח

**1** נקריין על הלוח מילות התחלה של שאלות מתוך הגדת פסח (מצורפת רשימה). נבקש להשלים בעזרתן כמה שיותר שאלות על פסח. אין כוונה לשחזר את השאלות מההגדה, אלא להמציא שאלות חדשות על חג הפסח. נבקש לחשוב על שאלות הקשורות לחג, למנהגיו ולמשמעויותיו. נציע לשאול שאלות שקושרות את פסח לאקטואליה בעת הזו. נזמין לשאול שאלות מנקודות מבט מגוונות, למשל: שאלה מתייר שהגיע מחו"ל, שאלה של ילדה חרדית, שאלה שישראל חייל בשטח. נשים לב גם לנמען השאלה: שאלות שישראלו אותנו, שאלות שישראלו את זקן המשתתפים בסדר, שאלות שנשאל את מי שלא רוצה לחגוג. שאלות לדוגמא: מה קריאת ההגדה (=העבודה הזאת) נותנת לכם/ן? מה זאת אומרת להרבות בסיפור יציאת מצרים? על שום מה אסירים חוגגים את חג החירות?

### רשימת שאלות מההגדה

- מה העבודה הזאת לכם?
- מה זאת?
- מה נשתנה?
- מי יודע?
- על שום מה?

**2** נבקש לשמוע מספר שאלות. נפנה את תשומת הלב לסוגים שונים של שאלות:

- שאלה שיש בה התייחסות לאקטואליה או לחוויה אישית.
- שאלה מעוררת מחלוקת או ביקורת.
- שאלה מעניינת במיוחד.

### 3 נסכם

- מדוע ליל הסדר מורכב מכל כך הרבה שאלות?
- אילו ערכים אפשר ללמוד מטקס המורכב משאלות ותשובות?
- מה הטעם בשאלת שאלות כשידוע מראש שאין להן תשובה?

שאלות

(נדבר על המעורבות והעניין, על השיחה שמתפתחת, ועל האחריות הנגזרת מן התשובות)



## ב. ארבעת פרקי החג



### פתיחה

**1** נכתוב על הלוח את המילה 'פסח' ונשאל: אם התשובה לשאלה היא פסח, מה הייתה השאלה? נאסוף מספר תגובות ונכתוב אותן על הלוח.

**2** נקרא שני מקורות מקראיים: ויקרא כ"ג, ד-ו, שמות י"ב, ח-יג (אפשר להיעזר בתנ"ך או בנספח א).

נשאל: מהי התשובה לשאלה מה זה פסח? על פי הפסוקים שקראנו? (נתייחס בעיקר לקורבן הפסח וגם למשמעות המילולית לשם החג הנרמזת מההסבר: "פסחתי עליכם")

נסכם: המקרא מתייחס לשני חגים: חג הפסח וחג המצות. 'פסח' מתייחס לקורבן הפסח, ואילו 'חג המצות' מתייחס לשבוע העוקב המציין את יציאת מצרים. בימינו, איחדנו את שני המועדים לחג אחד, והוא מצוין ללא קורבן פסח (שהתקיים רק בתקופת בית המקדש ונאכל בחיק המשפחה המורחבת או הקהילה, בדומה לליל הסדר בימינו).

### למידה בחברותא

**3** נחלק את דף המקורות ללמידה בחברותא (נספח ב). נסביר שחלקו הראשון כולל עיון במקורות ושאלות הבנה, וחלקו השני כולל שאלות לדיון. המטרה המרכזית של השיעור היא שאילת שאלות על מהות החג, ולכן נבקש מכל קבוצה גם לנסח שאלה ביחס לקשר בין המקורות. נדגיש שחלק משמעותי בציווי המקראי לספר את סיפור החג מובא כתשובה לשאלות שנשאלות על ידי הדור הצעיר ("כי יאמרו אליכם בניכם", "כי ישאלך בנך"). דף המקורות מבוסס על אזכורי השאלות הללו במקרא.

**4** נתכנס במליאה ונשאל:

? מדוע השאלות עולות דווקא מפי הדור הצעיר?

? האם השאלות נתפסות כבעלות ערך וכתורמות לנושא או כגורם מחליש ומערער?

**5** שאלת סיכום

? איזה מנהג חדש אפשר להתחיל בליל הסדר הקרוב, במטרה לעורר שאלות חדשות על פסח או על יציאת מצרים? (מאכל, שיר, לבוש...)



פתיחה

1

נקרין או נחלק את המילים, ונשמיע את שירו של מיכה שטרית **'באביב'** (נספח ג(1)). נשאל:

שאלות לדין

- ? מה ההבדל בין "קבל את הדין זה נופל מלמעלה", "אחר כך נראה", לבין תיאור האביב? מה השתנה?
- ? מה מתאר הביטוי "כמו מלך"? מה מחולל את השינוי?
- ? מה מסמל האביב בשיר?
- ? מתי מתאימה לנו העמדה של קבלת הדין ומתי אנחנו מעדיפים לשלוט על המהלכים ולצאת לפעולה?

2

נקרא יחד את השיר **'אל תשמע בני'** (דוד שמעוני) (נספח ג(1)). נסביר שכותב השיר מבקש לעודד את דור החלוצים והחלוצות למרוד במסורת ההורים ולפלט דרך חדשה ועצמאית. נשאל:

- ? מה הכוונה בביטוי "סופת-אביב"?
- ? מה מסמל האביב בשיר?

נסביר: אחד המאפיינים הבולטים של ההגדה הקיבוצית (בשונה מן ההגדה המסורתית) הוא שההגדות הקיבוציות נפתחות בפרק העוסק באביב, בחקלאות, בצמיחה ובהתחדשות. גם הכוס הראשונה בליל הסדר הקיבוצי היא כוס האביב.

נשאל: האם הגדה קיבוצית היא ביטוי ל"שיר האב" או "שיר הבן"? נזכיר שעצם עריכת הסדר והקריאה בהגדה הינה עדות לקיומה של מסורת, אך נדגיש את השינויים והתוספות לסדר ולהגדה, שנועדו להביא לידי ביטוי את חיי הקיבוץ, השיבה לארץ, המשימה החלוצית והחילונית.

למידה בחברותא



3

נפנה את התלמידים ללמידת עמיתים בהמשך דף המקורות (נספח ג(2)). נבקש מכל חברותא להוסיף ככותרת את השאלה המרכזית שבה עוסק המקור.

4

- נתכנס במליאה לסיכום ונשאל:
- ? מה למדתם/ן מהמקורות על הקשר בין האביב לשינוי?
- ? מתי נוח ונכון לחגוג כל שנה באותו אופן, ומתי עדיף להוסיף שינויים וחידושים? (חשבו גם על המעגלים האישי/הקהילתי/הלאומי)



## פתיחה

**1** נקריין את הקליפ לשירה של עלמה זהר **'ממצרים'** ונבקש לשים לב לנקודת המבט שהסרטון מוסיף לשיר. נשאל:

שאלות לדיון

למה השיר מוצג כסרט קולנועי? על מה הסרט?  
מי הקהל ומה תפקידו בסרט (התבוננו בהבעות הפנים, בפעולות המעטות, במראה)? איזו ביקורת כלפי הצופים והצופות בקליפ באה לידי ביטוי בסרטון?  
מה התביעה מאתנו, כצופים בסרטון, ביחס לתוכן של ה"סרט"/השיר? (שימו לב לפזמון החוזר "כי בכל דור ודור")

נסביר: ישנן עדות שבהן נהוג לומר שחייב אדם 'להראות' את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, ויש עדות שבהן מקפידים לומר 'לראות' את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. בשני המקרים ההדגשה היא על מתן תשומת לב, ועל מאבק באדישות או בהתעלמות מהמציאות.

## 2 משימת כתיבה אישית

אחד מארבעת הבנים שעליהם אנו קוראים בליל הסדר הא הבן שאינו יודע לשאול. בהגדה דורשים מעורכי הסדר (או מההורים) "את פתח לו". הכוונה היא שעלינו לפעול כדי שהבן או הבת שאינם יודעים לשאול ישאלו, ויהיו שותפים פעילים בסדר. כתבו מכתב לבן או לבת שאינם יודעים לשאול. התייחסו לשאלות הבאות כבסיס לכתיבה: מה מונע מאדם לשאול? מדוע חשוב לשאול? למי השאלות יכולות לתרום או להועיל? איך שאילת שאלות הופכת אותנו לבני/ות-חורין?

במליאה: נשמע מספר מכתבים למי 'שאינו יודע לשאול' או 'אינה יודעת לשאול' (נדגיש את המחיר ואת הקשר בין שאילת השאלה לחירות).

## למידה בחברותא

**3** נתחלק לחברותות ללימוד דף מקורות "ושאינו יודע לשאול" - על החופש והחובה לשאול (**נספח ד**).

**4** לאחר הלימוד בחברותות, נתכנס במליאה ונשאל:

מדוע על חברה השואפת לקדם את ערך החירות לעודד שאילת שאלות?  
מה היתרונות והחסרונות של אלה 'שאינם יודעים לשאול' בשולחן הסדר ו/או בקהילה?

## 5 שאלת סיכום

מהי שאלת ה'מה נשתנה' שלכם/ן בעת הזו?  
(את השאלות השונות אפשר לכתוב על לוח שיוצב במסדרון כגרפיטי עם הזמנה להוסיף על הלוח או לכתוב בעזרת מנטי-מטר שיאפשר להדגיש שאלות שחוזרות על עצמן או מטרידות במיוחד)



## פתיחה

**1** **נסביר:** ליל הסדר נועד בין השאר לעורר שאלות באמצעות שורה של מעשים סמליים. השאלות מחייבות התבוננות מעמיקה בפרטים, ומכוונות את המשתתפים/ות לגלות משמעויות חדשות במסורות העתיקות. הרמב"ם מציע פעולות שונות לעורר שאלות, ומציב את שאילת השאלות כחובה על כל אדם במהלך הסדר, אפילו אם חוגגים את החג לבד.

### נקרין או נקרא מדברי הרמב"ם

וְצָרִיךְ לַעֲשׂוֹת שְׁנוּי בַּלֵּילָה הַזֶּה כְּדֵי שְׂיִרְאוּ הַבְּנִים וְיִשְׁאַלוּ וְיֹאמְרוּ: "מֵה נִשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל הַלַּיְלוֹת?" עַד שְׂיִשְׁיב לָהֶם וְיֹאמֶר לָהֶם: "כֶּד וְכָד אֶרַע וְכָד וְכָד הִיא". וְכִיצַד מְשַׁנָּה. מִחֶלֶק לָהֶם קְלִיּוֹת וְאַגּוּזִים [מעניקים לילדים ממתקים ואגוזים]... וְחוֹטְפִין מִצָּה זֶה מִיַּד זֶה וְכִיּוֹצֵא בְּדַבְרֵים הָאֵלֶּן. [אם] אֵין לוֹ בֶּן אֶשְׁתּוֹ שׁוֹאֵלְתּוֹ. [אם] אֵין לוֹ אִשָּׁה שׁוֹאֵלִין זֶה אֶת זֶה מֵה נִשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה. וְאַפְלוּ הָיוּ כָּלָן חֲכָמִים. הִיא לְבַדּוֹ שׁוֹאֵל לְעַצְמוֹ מֵה נִשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה.

רמב"ם, משנה תורה, הלכות חמץ ומצה, פרק ז', הלכה ג

הרמב"ם מבקש לנהוג באופן שיעורר שאלות בקרב משתתפי הסדר. הוא מציע חלוקה של ממתקים ופרסים לילדים, וכן משחקים כמו חטיפת המצה תוך כדי האכילה. הוא מחייב שאילת שאלות גם אם אדם הוא ידען גדול או חוגג לבד.

## נשאל

**?** מדוע חשוב שיראו הבנים (והבנות) שנעשו שינויים בשולחן הסדר וישאלו שאלות?  
**?** מה הטעם לשאול שאלות אם כל היושבים/ות בסדר הם חכמים/ות וידענים/ות, או כאשר האדם נמצא לבדו?

**2** **שיח בקבוצות:** נחלק את דף מנהגי הקהילות בליל-הסדר (**נספח ה**). נבקש מהתלמיד:ת לספר או לשער מה מסמל כל מנהג? (נחדד שלכלל המנהגים יש משמעות חברתית וערכית)

**3** נתכנס במליאה ונשאל:

**?** אילו מהמנהגים מוכרים לכם/ן? איזה מנהג מקיימים אצלכם/ן?  
**?** אילו משמעויות הצעתם/ן למנהג לא מוכר?



## מהלך השיעור

### כיתות ט'-י'

נקריא את ההסברים למנהגים, זה אחר זה, ונבקש לחבר בין ההסבר למנהג המתאים (נספח ה). נדגיש שזו רק אחת ממגוון המשמעויות האפשריות למנהגים.

- יין מסמל שמחה. נהוג להפחית חלק ממנו כדי לזכור ש"בנפול אויבך אל תשמח".
- לתת לכל משתתפי/ות הסדר אפשרות לראות את עצמם/ן "כאילו הוא יצא ממצרים", ולשאל את עצמם/ן מאיזו מצרים צריך לצאת השנה?
- לזכור את השוט שהיכה את העבדים במצרים וגם את העבדים של היום.
- להזמין כל רעב ("כל דכפין") להצטרף לסעודה.
- לזכור את כל מי שסבלו או סובלים/ות מרעב. אנשים שנאלצים לחלק מנה אחת של אוכל שתספיק לשתי ארוחות במהלך היום.
- להזכיר את באר מרים ואת תפקידן של הנשים במאבק לחירות בני ישראל.

## למידה בחברותא



4 נחלק את דף המקורות (נספח ו). נבקש לשים לב לשילוב של טקסט וחוויה חושית כאמצעים לעורר סקרנות ותשומת לב.

5 נסכם במליאה

- כיצד החירות באה לידי ביטוי בליל הסדר? איזו קריאה לשינוי נובעת מהיותנו בני חורין?
- באילו אופנים אפשר לבטא את האחריות לשינוי במהלך החג או בהכנות לקראתו?

## מהלכה למעשה



למדנו שהשאלה, ההסתכלות הביקורתית והשאיפה להתחדשות ושינוי הם חלק מהותי בהגדה ובחג. באיזה אופן נכון ליישם את המסר הזה של החג על החברה הישראלית במציאות של ימינו?

נקרא או נקריא את הכתבה הבאה: **פרויקט מיוחד עם המשפחות שפותחות את הבית והלב בפסח**

נשאל

- מה מסמל פסח עבור כל אחד מהיוזמים בכתבה?
- מה הם שאלו את עצמם?
- איזו יוזמה אתם/ן יכולים/ות להציע לפעילות שלנו ככיתה?
- חשבו: מי זקוק לעזרתכם/ן בליל הסדר הקרוב?
- הזמנה לפעולה: בחרו אוכלוסייה נזקקת והציעו לה את עזרתכם/ן (בישול לחיילים, עריכת שולחן חגיגי לקשישים, הכנת הגדות של פסח לחולים מאושפזים וכדומה).

שאלות לדין





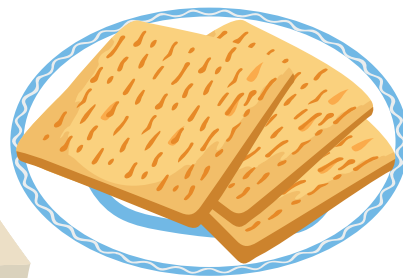
## מקורות מקראיים לשם 'פסח'

אֵלֶּה מוֹעֲדֵי ה', מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ, אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם, בְּמוֹעֲדָם. בַּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן, בְּאַרְבַּעָה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ בֵּין הָעֲרֵבִים: פֶּסַח, לֵה'. וּבַחֲמִשָּׁה עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ הַזֶּה, חַג הַמַּצּוֹת לֵה': שִׁבְעַת יָמִים, מַצּוֹת תֹּאכְלוּ.

ויקרא כ"ג, ד-ו

וְאָכְלוּ אֶת הַבֶּשֶׂר, בַּלַּיְלָה הַזֶּה: צֹלִי-אֵשׁ וּמַצּוֹת, עַל מְרִירִים יֹאכְלֶהוּ. אֵל תֹּאכְלוּ מִמֶּנּוּ נֶאֱמַר, וּבָשֵׁל מִבָּשֵׁל בַּמַּיִם: כִּי אִם-צֹלִי-אֵשׁ, רֹאשׁוֹ עַל-כָּרְעָיו וְעַל-קַרְבּוֹ. וְלֹא תוֹתִירוּ מִמֶּנּוּ, עַד בֹּקֶר; וְהִנְתֵּר מִמֶּנּוּ עַד בֹּקֶר, בָּאֵשׁ תִּשְׂרֹפוּ. וְכָכָה, תֹּאכְלוּ אֹתוֹ מִתְּנִיכֵם חֲגָרִים, נְעִלֵיכֶם בְּרִגְלֵיכֶם וּמִקְלֵיכֶם בְּיַדְכֶם; וְאָכַלְתֶּם אֹתוֹ בַּחֲפְזוֹן, פֶּסַח הוּא לֵה'... וְהָיָה הַדָּם לָכֶם לְאֹת, עַל הַבָּתִּים אֲשֶׁר אֹתָם שָׁם, וְרָאִיתִי אֶת הַדָּם, וּפִסַּחְתִּי עֲלֵיכֶם.

שמות י"ב, ח-יג





## חג הפסח וקורבן הפסח

קראו את הפסוקים הבאים והשיבו על השאלות ביחס לכל מקור בנפרד:

שאלות

מי השואלים, ומתי נשאלת השאלה? ?

מה מעורר את השאלה? (סמנו כל פעולה יוצאת דופן שמעוררת סקרנות או מפעילה חושים) ?

משימה אישית: נסחו שאלה לדיון על הקשר בין המקורות (שאלה על פרט משותף לשני המקורות או שאלה על הבדל בעל משמעות ביניהם).

וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם: מִשְׁכּוֹ, וַקְּחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם וְשַׁחֲטוּ  
הַפֶּסַח...

וְהָיָה, כִּי יֹאמְרוּ אֲלֵיכֶם בְּנֵיכֶם: מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת, לָכֶם. וְאָמַרְתֶּם זִבְח־פֶּסַח הוּא לָהּ, אֲשֶׁר  
פָּסַח עַל-בְּתֵי בְנֵי-יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם, בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם, וְאֵת בְּתֵינוּ הִצִּיל; וַיִּקַּד הָעָם, וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ.  
וַיֵּלְכוּ וַיַּעֲשׂוּ, בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

שמות י"ב, כא, כו-כח

כִּי-יִשְׁאָלְךָ בְּנֶדְךָ מָחָר, לֵאמֹר: מָה הָעֲדוּת, וְהַחֲקִים וְהַמִּשְׁפָּטִים, אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ, אֶתְכֶם.  
וְאָמַרְתָּ לְבְנֶדְךָ, עֲבָדִים הָייִנוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרַיִם; וַיִּצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרַיִם, בְּיַד חֲזָקָה. וַיִּתֶּן ה' אוֹתוֹת  
וּמִפְתֵּימַי גְּדֹלִים וָרַעִים בְּמִצְרַיִם, בְּפָרְעָה וּבְכָל בֵּיתוֹ לְעֵינֵינוּ. וְאוֹתָנוּ, הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן, הָבִיא  
אֶתָנוּ, לָתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ, אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם.

דברים ו', כ-כג

לאחר לימוד המקורות

שאלות לדיון

נסו לענות על השאלה שניסחתם/ ביחס לקשר בין המקורות. ?

השאלות מתוך הפסוקים שקראנו הן השאלות המופיעות בהגדה של פסח מפי ארבעת הבנים.  
מדוע לדעתכם/ חוזרים עליהן כל שנה מחדש? ?

האם זהו מקרה של עידוד שאילת שאלות או עדות לביקורת? מתי יש ערך לשאילת שאלות או  
לביקורת? ?



## סופת אביב - קבלה או מרד

### באביב | מיכה שטרית

נעבר את החורף ואחר כך נראה  
באביב, באביב  
בינתיים שב תחת עץ הקלמנטינות  
זה עונתי, עונתי

קבל את הדין זה נופל מלמעלה  
תחשב שזה גשם, תחשב שזה חורף  
ואחר כך נראה  
נעבר את החורף ואחר כך נראה  
באביב, באביב, באביב

באביב אני אלבש חלצה לבנה  
ואחצה את הרחוב כמו מלך  
באביב בחלצה לבנה כמו מלך, כמו מלך  
נעבר את החורף ואחר כך נראה  
באביב, באביב

### אל תשמע בני | דוד שמעוני

אל תשמע, בני, למוסר אב  
ולתורת אם אל און תט,  
כי מוסר אב הוא: "קו לקו..."  
ותורת אם: "לאט, לאט..."  
סופת-אביב דוברת כן:  
"הקשיבה, איש, לשיר הבן!"

לשיר הבן ולשיר הנין,  
הבא מבעד ערפל עב...  
ודרס לך שביל, וסורה מן  
הדרך, הלך בה האב,  
כי למה תחטא אל הדור,  
דור עתיד רחוק מוצף-אור?"



אוזן תט - הקשב  
קו לקו - נוקשה, ידוע מראש  
דוברת - אומרת





## סופת אביב - התחדשות ושינוי

לימדו את המקור הבא בעזרת השאלות הנלוות.  
לאחר הקריאה, כתבו בשורת הכותרת הריקה מה היא השאלה המרכזית שבה עוסק המקור.

?

באביב עוד לא היה די מזון לחג, כי התבואה החדשה עוד לא נקצרה; מן התבואה הישנה נשאר מעט, ולפעמים לא נשאר כלום... כדי לקיים חג, יש צורך במזון רב ובממון רב, ובאביב עוד לא היו כאלו.

זאת ועוד: אבות אבותינו החקלאים ספרו את ימי האביב בחרדה גדולה, מיום ליום, ועד קציר החיטים לא יכלו לנוח ולשקוט. כל עמלם, עם כל שפע הברכה מיורה ועד מלקוש, היו נתונים על כפות המאזנים של משפט האלוהים על התבואה. די היה ביום אחד של רוח שרב קשה כדי לשדוף [לייבש] שדה שלם, וגשם פתאומי וכבד בהישבר שרב עלול להכות לארץ גם את פריחת הזיתים... החקלאי ספר בחרדה טבעית את ימי 'החמישים' [חמסין] מיום ליום, גם בלי שום צו הלכתי, מפני שהיה מתוח ודאוג מאוד לעבור את התקופה הקשה של תבואה משתבלת [מצמיחה שיבולים] במזג אוויר הפכפך ולהגיע אל הקציר הגדול, קציר החיטים, במצב טוב - רק אז יוכל לחגוג.

... לכן ברור, שחג טבעי-חקלאי אינו יכול להתקיים בארץ ישראל באביב, אלא רק בקציר ובאסיף. זוהי בדיוק התמונה המתקבלת מחגי התורה: חג המצות, שהוא חג זיכרון היסטורי, חל "למועד חדש האביב", ולצדו עומדים שני חגים טבעיים-חקלאיים: חג הקציר [הביכורים] וחג האסיף, שאליו מתחבר חג הסוכות כחג זיכרון היסטורי.

יואל בן-נון, זכור ושמור - טבע והיסטוריה נפגשים בשבת ובלוח החגים, עמ' 109-111



### הרב ד"ר יואל בן-נון

יליד 1946. רב ציוני-דתי, ממייסדי ישיבת הר עציון, דוקטור למחשבת ישראל ומרצה לתנ"ך.

מהו המאפיין הבולט של האביב לפי יואל בן-נון?

מדוע אין 'חג אביב' לפי המאמר? מה דעתכם/ן?

איזה משני השירים משקף יותר את העמדה המשתקפת מדברי בן-נון?

ההגדות הקיבוציות, שנוצרו בקהילות חלוציות של חקלאים/ות, נפתחות בציון נרחב וחגיגי של האביב בשירה, בפסוקים ובקטעי קריאה. שערך מה היו אומרים יוצרי ההגדה על העמדה של הרב יואל בן-נון?

שאלות לדיון



## "ושאינו יודע לשאול" - על החופש והחובה לשאול

### על השתקה והימנעות | ד"ר טובה הרטמן

שאינו יודע לשאול אינו רק הילד הקטן והביישן מטבעו שנמנע מלפצות את פיו. עבור אנשים רבים בחברות רבות, אלה "שאינם יודעים לשאול" הם אלה שהשתקו על ידי החברה. אף אחד מעולם לא שאל לדעתם בנושאים רבים והם התרגלו שלא לחשוב על נושאים אלו. הם התרגלו שממילא נושאים אלו אינם שייכים להם, ולבטח אין להם מה לשאול או להוסיף עליהם.

התרבות השלטת לאורך הדורות השתיקה את הקול הנשי והפכה אותו ללא-רלוונטי. אפילו לאחר שהתפתחה הדמוקרטיה, עבר זמן רב עד שנשים היו רשאיות להטיל את קולותיהן לקלפי בבחירות במדינות רבות, להשמיע את קולותיהן ולשאול את שאלותיהן בחברה הכללית. החברה היהודית גם היא השתיקה את קולותיהן של הנשים, וחינכה אותן לא לשאול. היא הדירה אותן במיוחד מהעיסוק היהודי המרכזי - תלמוד תורה.

יחד עם זאת, תמיד היו נשים שהתעלו מעל לנורמות החברתיות וידעו לשאול ואף לענות - כך אמא שלום, אשתו של רבי אליעזר, וברוריה, אשתו של רבי מאיר, שתיהן מתקופת המשנה. הלילה הזה עלינו לראות מי הם אלה, מבין היושבים סביב שולחן הסדר, שהשתקו מלשאול, ולעזור להם להיפתח, לשאול ולספר.

אילו גורמים מייצרים מצב של 'שאינו יודע לשאול'?  
חשבו על מצבים נוספים מלבד אלו שמובאים במאמר.

איזה שינוי נדרשת החברה או הקהילה לעשות על מנת להעניק לכל אחד ואחת את האומץ ואת היכולת לשאול שאלות?

דמיינו שאחת הדמויות 'שאינה יודעת לשאול' מצטרפת לליל הסדר ואתם/מזמינים/ות אותה להעז ולשאול. איזו שאלה תצפו לשמוע? מה תשאלו אותה?

שאלות לדיון

### ארבעת הבנים | זאב ז'בוטינסקי

הבן הרביעי אינו יודע לשאול. יושב הוא ב'סדר' בנימוס ודרך ארץ, עושה כל הדרוש ולא יעלה על דעתו לשאול מה ואיך, למה ומדוע... ולפי דעתי חייב האב לשתוק, רק... ינשק על מצחו של בן זה, שומר האמונים...

כתבים נבחרים: גולה והתבוללות

ממה נובעת שתיקתו של "שאינו יודע לשאול" לפי ז'בוטינסקי?

מדוע ז'בוטינסקי ממליץ לעודד אותו להמשיך ולשתוק? מה דעתכם?

שאלות לדיון



### טובה הרטמן

ילידת 1957. פרופסור ללימודי מגדר, חינוך רב תרבותי ויהדות. חוקרת, יזמית חברתית ופעילה לשוויון מגדרי ומיני. דיקנית הפקולטה למדעי הרוח והחברה בקריה האקדמית אונג. בעבר, פרופסור ללימודי מגדר וחינוך באוניברסיטת בר-אילן.



"וצריך לעשות שינוי בלילה הזה כדי שיראו וישאלו" (רמב"ם, הלכות חמץ ומצה)

## מנהגים מיוחדים לליל הסדר

כל מנהג הוא פעולה סמלית שמבטאת ערך חברתי. כתבו בענן מהו הערך שמבטא המנהג. אם המנהג אינו מוכר לכם, שערו מה יכולה להיות המשמעות שלו ו/או הציעו רעיון חדש.



- ① להכות זה את זו באמצעות בצל ירוק, שום או כרישה
- ② לפתוח את דלת הבית בתחילת ליל הסדר
- ③ לחצות את המצה שמונחת בקערת הסדר
- ④ לשפוך חלק מהיין שמוזגים לארבע הכוסות
- ⑤ להעמיד מראה מול כל אחד/ת ממשותפיות הסדר
- ⑥ להניח כוס מים ליד הכוס לאלוהו הנביא



## על אי-סדר בליל הסדר

### שירת החירות | הרבה אילה שעשוע-מירון

ליל הסדר פועל על העיקרון הפשוט עליו מבוססת חירות: האומץ להתבונן במציאות באופן שונה מהאופן השגור, המורגל. היכולת שלנו לחרוג מאזור הנוחות שלנו – לשנות נקודת מבט, לשנות זווית ראייה, לשנות דפוס של תגובה שמתרחש ללא בירור ממשי שלנו עם עצמנו...

אני מוצאת השתקפות של הרעיון הבסיסי של החירות גם בשלושת מרכיבי הסדר אותם מזכיר רבן גמליאל: פסח, מצה, ומרור. **פסח** – משום שאנחנו מרשים לעצמנו לפסוח על שני הסעיפים, לא להגיב באופן אוטומטי, לא להיכנס לדפוסים המוכנים.



חשבו על התנהגות קבועה או צפויה בחברה הישראלית (חשבו על הכיתה, על רשתות חברתיות או אפילו על הרגל אישי). ממה נובעת התנהגות זו? מה התוצאה הרגילה של התנהגות כזו? איזה שינוי כדאי לעשות? למי תמליצו לעשות את השינוי? כיצד?

**מצה** – משום שאנחנו מונעים באופן מודע את האפשרות להתנפח ולהתחפר בעמדותינו ולהתגדר ולהתבצר בצדקתנו. אנחנו עושים מאמץ מכוון לצמצם את הטרטור המתמשך של האגו, שנוטה לתפוח ולהחמיץ, אנחנו עושים כל שביכולתנו להביט על עצמנו מעט מבחוץ.



מתי חשוב במיוחד להתבונן על עצמנו קצת מבחוץ? מה ההבדל בין להיות צודק/ת לבין להתחפר בעמדה? איך כל אחד ואחת מאיתנו יכול/ה להיות קצת יותר "מצה" בהתנהלות שלנו? מתי טוב להיות מצה ומתי זו בחירה לא מתאימה?

**מרור** – הטעם הבלתי נמנע של הבחירה הנובעת מחירות אינו מתוק. המרקם של החירות אינו נימוח ומחליק מעדנות בגרון, אולי להפך: החירות מותירה בשוליה טעם מרי, אולי אפילו נתקע בגרון. אבל המרירות הזו מעוררת, מפעילה, תובעת תשומת לב שהמתוק והמחליק בגרון אינם תובעים. וההבנה בדיעבד של מה שעשינו, של האופן שבו פעלנו, של הבחירה שבחרנו, בסופו של דבר תביא איתה קמפוז של מתיקות, כמו עלי החסה (היא המרור) שאנחנו אוכלים בליל הסדר.



האם ישנה הסכמה שטעמה של הבחירה הוא לא מתוק ומחליק בגרון? מה טעם החירות לדעתכם? החירות "מעוררת, מפעילה, תובעת תשומת לב..." - מדוע זו תוצאה של חירות? מי או מה דורש את תשומת הלב והפעולה של בני-חורין בעת הזו?

הלל הזקן היה כורך ביחד את המצה, המרור והחרוסת - מי זקוק/ה במיוחד למתיקות בליל הסדר השנה? כיצד ניתן לעשות זאת?

### רבן גמליאל, מתוך ההגדה של פסח

כָּל [מי] שְׁלֹא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בְּפֶסַח, לֹא יֵצֵא יָדָי חוֹבְתוֹ, וְאֵלּוּ הֵן: פֶּסַח, מַצָּה וּמְרֹר.

- **פֶּסַח** שְׁהִיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֶמַן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הִיָּה קֶזֶם, עַל שׁוֹם מָה? עַל שׁוֹם שֶׁפֶסַח הִקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם.
- **מַצָּה** זוֹ שְׁאֵנוּ אוֹכְלִים, עַל שׁוֹם מָה? עַל שׁוֹם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצִקָּם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחְמִיץ.
- **מְרֹר** זֶה שְׁאֵנוּ אוֹכְלִים, עַל שׁוֹם מָה? עַל שׁוֹם שֶׁמְרֹרו הַמִּצְרַיִם אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם.

כל אחד מהמושגים שמזכיר רבן גמליאל מדגיש היבט אחר של יציאת מצרים - מה ההבדל המהותי ביניהם?

מה המסר של ליל הסדר על פי גישה זו?

מה ניתן להוסיף או לשנות כדי להדגיש שאנחנו חוגגים/ות את ליל הסדר כבני חורין במדינת ישראל?

שאלות לדין



### הרבה אילה שעשוע-מירון

נולדה וגדלה בת"א למשפחה יוצאת עיראק. רבה רפורמית שעומדת בראש קהילת 'בבת-עין' של התנועה ליהדות מתקדמת.